

Boethius'ta Tanrı'nın Bilgisi ve İnsan Hürriyeti

İsmail ÇETİN

Yard. Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Tanrı'nın bilgisi ve insan hürriyeti, ilâhî sıfatlar ve onların evrendeki korrelatları konusuyla ilgilenen filozofların sıkça karşılaştığı problemlerden biri olmuştur. Bu problemi çözmek için yoğun çaba harcayan filozoflardan bazıları, Tanrı'nın mutlak bilgisi yanında insan hürriyetinden söz edilemeyeceği sonucuna ulaşırken, bazıları da, Tanrı'nın sonsuz ve kusursuz bilgisi ile insan hürriyeti arasında kabul edilebilir bir uzlaştırma yapılabileceğini göstermek için, çeşitli izah denemeleri geliştirmiştir. Sözü ettiğimiz denemelerden biri de ilk Hristiyan filozoflarından Manlius Boethius'a (480-524) aittir. Boethius, Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasında bir çatışma olmadığına ve bunun rasyonel kalıplar içinde temellendirilebileceğine inanıyordu. Bu makale, Boethius'un ilâhî bilgi ve insan hürriyeti problemini çözmek için ortaya koyduğu, etkileri günümüze kadar gelmiş olan görüşlerini ele almayı amaçlamaktadır.

Abstract

Divine Omniscience and Human Freedom in Boethius Philosophy

The question of 'Divine Omniscience and human freedom' has been one of the problems which were engaged by philosophers interested in divine attributes and their correlates in universe. In trying to solve this problem, while some philosophers said that there can not be any freedom for human beings beside the absolute knowledge of God, others introduced various explanations to demonstrate that it is possible to make a rational reconciliation between God's endless-faultless knowledge and human freedom. One of these explanations belongs to Manlius

Boethius, an early christian philosopher. Boethius believed both that there is not any conflict between God's knowledge and human freedom and that it is easy to support this fact with rational arguments. So, this article aims to investigate Boethius views introduced to solve the problem of divine omniscience and human freedom.

Anahtar Kelimele r: *Boethius, insan hürriyeti, Tanrı'nun bilgisi*

Key Words : *Boethius, human freedom, Divine knowledge*

Tanrı'nın varlığı problemiyle ilgilenmek isteyen bir insan, kaçınılmaz olarak, Tanrı'nın sıfatları konusu üzerinde de durmak zorundadır. Çünkü, Tanrı'nın var olduğunu söylemek, aynı zamanda, birtakım ilâhî sıfatlara sahip bir varlığın var olduğunu iddia etmek demektir. 'Tanrı vardır' önermesinin doğru ve anlamlı kabul edilmesi, büyük ölçüde, O'na yüklenen sıfatların tutarlı ve birbiriyle uyumlu bir şekilde açıklanabilmesine bağlıdır. Anthony Kenny, Tanrı'nın sahip olduğu sıfatların tam bir tutarlılık içinde bulunmasını "Tanrı'nın varlığının -yeterli olmasa bile- zorunlu bir şartı" olarak görmektedir¹.

İster felsefî, ister dinî olsun bütün teistik sistemlerin geleneksel olarak Tanrı'ya yüklediği birtakım sıfatlar bulunmaktadır: birlik, ezeli-ebedilik, kudret, irade ve bilgi bu sıfatların en başta gelenleridir.

Tanrı'ya yüklenen sıfatlar arasında filozof ve ilâhiyatçıları en çok meşgul edeninin 'ilâhî bilgi' olduğunu söylemek mümkündür. Bunun iki temel sebebi vardır: ilk olarak, bilgi sıfatının kendi başına anlaşılması bu sıfat üzerinde kafa yormayı gerektirdiği gibi, diğer sıfatlar ve onların âlemle ilişkileri konusu araştırılmak istendiğinde de bilgi sıfatına baş vurmamak kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü, Tanrı'nın dilemesi, yaratması, hesaba çekmesi vb. hep bilgisine göredir.² Bilgi sıfatı yeterince anlaşılmadığında diğer birçok sıfatın anlaşılması ve anlatılması da imkânsız görünmektedir.

İkinci olarak, Tanrı'nın bilgisi üzerinde düşünölmeye ve konuşölmeye başlandığında, yalnız Din Felsefesini değil, Ahlâk Felsefesinden Bilim Felsefesine kadar geniş bir alanı ilgilendiren çok sayıda yeni problem kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Tanrı'nın sahip olduğu bilgi, diğer bütün varlıkların bilgisinden farklı, sonsuz ve kusursuz bir bilgidir (*omniscience*). Dolayısıyla O, geçmiş, şimdi ve geleceği, başka bir ifadeyle, olmuş, olmakta ve olacak olanı eksiksiz

¹ Kenny, A., *The God of the Philosophers*, Clarendon Press, 4 th Imp., Oxford 1992, s.5.

² Bkz. Aydın, M., *Din Felsefesi*, Dokuz E. Ü. Yay., İzmir 1987, s.112.

olarak bildiği gibi, bu bilgide herhangi bir yanılma da söz konusu değildir. Sözünü ettiğimiz problemler, böyle bir bilginin Tanrı'nın diğer sıfatları ile olduğu kadar âlemdeki varlıkların yapı ve işleyişiyle de uyumlu bir şekilde açıklanması ihtiyacından kaynaklanmaktadır.³

Söz gelimi, Tanrı sonsuz bilgisiyyle her şeyi bildiğine göre, O'nun sürekli değişmekte olan varlıkları bilmesiyle ezeli-ebedi ve değişmeyen bir varlık oluşu, aynı zamanda nasıl kabul edilecektir? Eğer Tanrı insanın bütün ihtiyaçlarını, arzularını ve niyetlerini eksiksiz olarak zaten bilmekte ise, Tanrı'ya dua ve niyazda bulunmanın, O'na ibadet etmenin ne anlamı olabilir? Tanrı, gelecek de dahil olmak üzere, her şeyi hatasız olarak biliyorsa, gelecekteki mümkünlerle (*future contingents*) ilgili yargıların doğruluk değeri nedir? İnsanın gerçekleştireceği davranışlarla ilgili niyet ve seçimler henüz bu insanın kendisinde oluşmamışken sözkonusu davranışlar Tanrı tarafından biliniyorsa, insanın davranışlarını seçme ve gerçekleştirmede hür olduğu ve ahlâkî bir sorumluluk altında bulunduğu nasıl söylenebilir?

Sayılarını daha da çoğaltabileceğimiz bu sorular esasında Din Felsefesinin bir problemi olan Tanrı'nın bilgisi konusunda konuşmaya başladığımızda başka alanları ilgilendiren problemleri de ele almak zorunda kalacağımızı gösteren birer örnektir. Ancak, makalemizin konusu açısından bizi burada asıl ilgilendiren sonuncu sorudur. İnsan hürriyetinin Ahlâk Felsefesi ile ilgili eserlerde önemli bir yer işgal ettiği bilinen bir husustur. Bununla birlikte, ilâhî bilgi konusunda Tanrı'nın 'gelecekteki mümkünler'le ilgili bilgisinden söz edilmeye başlandığında, tartışmanın insan hürriyetini de ilgilendiren bir boyut kazanması kaçınılmaz olmaktadır.

Biraz önce de işaret edildiği gibi, Tanrı'nın her şeyi bilen, sonsuz bilgi sahibi bir varlık olduğunu kabul etmek, aynı zamanda, O'nun geçmiş, şimdi ve geleceği eksiksiz olarak bildiğini ve bu bilgide herhangi bir yanılma olamayacağını da kabul etmiş olmak demektir. Geçmiş ve hâlihazır bilmeyi bir yana bırakırsak, acaba Tanrı'nın, insan fiilleri de dahil olmak üzere, geleceği eksiksiz olarak bilmesi ve bu bilgide herhangi bir yanılmanın imkânsız olması bir fatalizm ya da determinizme yol açmaz mı? Tanrı'nın geleceği de kuşatan önbilgisi (*foreknowledge*) yanında, insan fiillerinde, 'başka türlü de davranabilirdim' anlamında bir hürriyetin mevcut olduğunu kabul etmek ne ölçüde mümkündür?

³ Kenny, A., age., s.6-7; Swimburne, R., *The Chorence of Theism*, Clarendon Press, 3 rd Imp., Oxford 1989, s.167 vd.; Douglas, C. L., *God's Willing Knowledge*, The Pennsylvania State Univ. Press, USA 1986, s.3-4; Wainwright, W. J., *Philosophy of Religion*, Wadsworth Publishing Comp., California 1988, s.22 vd.

Tanrı'nın sonsuz bilgisi ile insan hürriyeti birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkması kaçınılmaz olan çetin güçlüğü aşağıdaki önermelerin birbiriyle olan ilişkisinde açıkça görmek mümkündür:

- a. Tanrı sonsuz bilgisiyle her şeyi eksiksiz olarak bilmektedir.
- b. Herhangi bir insanın t_2 zamanında yapacağı bir iş Tanrı tarafında t_1 zamanında bilinmektedir.
- c. Bu insan t_2 zamanında yapacağı işi gerçekleştirmekten vazgeçme hürriyetine sahiptir.

Birinci ve ikinci önermenin aynı anda doğru olarak kabul edilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Gerçekte, birinci önermenin kabulünün ikinci önermenin kabulünü de gerektirdiğini söyleyebiliriz. Ancak, ikinci önerme ile üçüncü önermeyi bir arada göz önünde bulundurduğumuzda durum değişmektedir. Sonsuz ve kusursuz bir bilgiye sahip bir varlığın t_1 zamanında, t_2 zamanında meydana gelecek bir olayı biliyor olması, bu olayın meydana gelmesinin kaçınılmaz (zorunlu) olduğunu akla getirmektedir ki, bu, üçüncü önermenin doğruluğunu tehdit eden bir durumdur. Diğer yandan üçüncü önermenin doğruluğunu kabul etmek, yani insanın gerçekleştirileceği Tanrı tarafından biliniyor olan bir davranıştan vazgeçme hürriyetine sahip olduğunu iddia etmek ise Tanrı'nın bilgisinde yanılmayı akla getirmektedir ki, bu da, Tanrı'nın sonsuz bilgi sahibi olduğunu ifade eden birinci önerme ile açıkça çelişen bir husustur. Kısacası meseleye nereden bakılırsa bakılsın, önemli bir problemle karşı karşıya kalınacağı tartışma götürmez bir gerçektir.

Tanrı'nın önbilgisiyle insan hürriyeti arasında kabul edilebilir bir uzlaştırma yapmayı hedefleyen çabalar oldukça erken dönemlerde başlamış olup hâlen devam etmektedir.⁴ Bu uzlaştırmayı sağlamaya yönelik çeşitli yollar geliştirilmiştir. Meselâ, bazı düşünürler, Tanrı'nın önbilgisi yanında insan hürriyetinin de var olduğunu gösterebilmek için '*sınırlı bilgi (limited knowledge)*' kavramından yola çıkarak, insanın plan, program ve seçimlerine imkân sağlamak adına Tanrı'nın kendi bilgisini yine kendisinin sınırlandırdığını söylemişlerdir.⁵

---

⁴ Craig, W. L., *The Problem of Divine Foreknowledge and Future Contingents from Aristotle to Suarez*, Leiden 1988, s.XII; Hasker, W., *God, Time and Knowledge*, Cornell Univ. Press, Ithaca and London 1989, s.1 vd.

⁵ Bu görüşü savunan düşünürlerin başında J. R. Lucas gelmektedir. Bkz. Lucas, *The Freedom of the Will*, Oxford 1970, s.75 vd. Lucas'ın bu konudaki

Bazı düşünürler de, önbilgi ve insan hürriyeti problemini, günümüzde oldukça revaçta olan süreç felsefesi ışığında çözmeye çalışmışlardır. Onlara göre, gelecek henüz gerçeklik kazanmamış bir imkânlar sahasıdır; Tanrı bu sahayı olmuş bitmiş olaylar olarak değil, mümkünler alanı olarak bilir. Dolayısıyla, insanın gelecekteki seçimlerinin ve bu seçimlere dayalı davranışların Tanrı tarafından bilinmesi, bir realitenin değil, henüz gerçeklik kazanmamış olanın imkânının bilinmesi demektir. Böyle bir bilginin insan hürriyetini ortadan kaldırması söz konusu olamaz.⁶

Hemen belirtmek gerekir ki, Tanrı'nın önbilgisi ve insan hürriyetini teizmin birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan iki kabulü olarak gören; tutarlı olmak isteniyorsa, bu kabullerden birinin mutlaka terk edilmesi gerektiğini savunan düşünürler de yok değildir⁷. Önbilgi ve insan hürriyeti ile ilgili tartışmaların zenginlik ve çeşitliliğine bakılacak olursa, bu tartışmanın insanlıkla birlikte varlığını sürdüreceğini söylemek sanırız yanlış olmayacaktır.

Tanrı'nın önbilgisiyle insan hürriyetini uzlaştırma çabalarının oldukça erken dönemlerde başladığını biraz önce belirtmiştik. Bu çabalar zengin ve daha sonraki dönemler üzerinde derin izler bırakan ürünlerini miladi 4. ve 5. yy.larda vermeye başlamıştır. Hristiyan ilahiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olan St. Augustine'in (354-430) eserleri, Tanrı'nın bilgisi ve insan hürriyetinin çelişkiye düşmeksizin aynı anda kabul edilebileceğini göstermeyi hedefleyen pasajlarla doludur.⁸

Önbilgi ve insan hürriyeti problemine çözüm bulma görevini Augustine'den devralan ve bu doğrultuda ortaya koyduğu görüşleriyle, daha sonraki düşünürler üzerinde Augustine'den daha

---

görüşlerinin değerlendirilmesi için bkz. Aydın, M., *age.*, s.126; Helm, P., *Eternal God*, Clarendon Press, Oxford 1988, s.47 vd.

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Aydın, M., "Süreç Felsefesi Işığında Tanrı-Âlem İlişkisi", Ank. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, c. XXVII, Ank. 1985, s. 66 vd.

⁷ Örnek olarak bkz., Flew, A., *God and Philosophy*, Hutchinson of London, London 1966, s.45-57 ; "Compatibilism, Free Will and God", *Philosophy* (48) 1973, s. 231-244; "Divine Omnipotence and Human Freedom", *New Essays in Philosophical Theology*, (ed.) A. Flew ve A. C. Machintyre içinde, London 1958, s. 144 vd.; Kretzmann, N., "Omniscience and Immutability", *Journal of Philosophy* (63) 1966, s. 409 vd.; Zagzebski, L. T., *The Dilemma of Freedom and Foreknowledge*, Oxford Univ. Press, Oxford 1991, s. 3vd.

⁸ Bkz. St. Augustine, *The Confessions of St. Augustine*, (Trans. Edward B. Pusey), Random House, New York 1949, Book II, s. 252 vd.; *St. Augustine on Free Will*, (Trans. Carroll M. Sparrow), Univ. Of Virginia Press, Charlottesville 1947, Book III, s. 93 vd.; *The City of God*, (Trans. Marcus Dods), Random House, New York 1950, Book V, s. 153 vd.; ayrıca bkz., William L. Rowe, "Augustine on Foreknowledge and Free Will", *Review of Metaphysics* (1964), XVIII/356-363.

fazla etkisi olan filozof Manlius Boethius (480-524) olmuştur. Augustine'in bu konu üzerinde dururken ilâhî inâyete fazla vurgu yapması ortaya konan çözümde insan hürriyetinin yeterince temellendirilemediği izlenimine yol açmaktadır. Buna karşılık, Boethius'un çözümü hem ilâhî bilgiyi hem de insan hürriyetini aynı güçle savunmakta, böyle olduğu için de, varılmak istenen sonuç açısından daha elverişli görünmektedir. Bu nedenle, Augustine'in çözümü insan hürriyetine pek sıcak bakmayan 16.yy.daki Reform hareketine kadar fazla itibar görmezken, Boethius, konu ile ilgili çözüm çabalarında kendisine sıkça başvurulmuş bir otorite olma özelliğini yaşadığı yy.dan günümüze kadar sürdürmüştür⁹. Şimdi, sözü daha fazla uzatmadan, Boethius'un Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyetini nasıl uzlaştırdığı sorusunun cevabını araştırmaya geçelim.

Boethius, *'The Consolation of Philosophy (Felsefenin Tesellisi)'* adlı temel eserinde, insanın gerçekleştirdiği davranışları kendi hür iradesiyle seçtiğini ve Tanrı'nın sonsuz ve kusursuz bir bilgiye sahip olduğunu belirttiikten sonra, sonsuz bilgi (*omniscience*) ile insan hürriyeti arasında çözülmesi oldukça zor bir güçlük bulunduğunu da açıkça ifade etmektedir: “Eğer Tanrı her şeyi biliyor ve bu bilgisinde asla yanılmıyorsa, bundan, O'nun önceden bildiği her şeyin zorunlu olarak gerçekleşeceği sonucu çıkar. Böylece, eğer O ezeli olarak insanların yalnız davranışlarını değil, fikirlerini ve niyetlerini de biliyorsa, insanın hür iradesinden bahsedilemez. Çünkü, insanda, yanılması mümkün olmayan Tanrı'nın daha önceden bildiğinin aksine bir davranış ya da iradenin bulunması sözkonusu değildir. Eğer olaylar Tanrı tarafından daha önceden bilinenden farklı bir istikamette gelişecek olsa, bu durumda, Tanrı'nın olacak olan hakkında sağlam bir bilgisi değil de sallantılı bir fikri olurdu ki, bana göre bu, Tanrı'ya inanmamakla aynı kapıya çıkan bir şey demektir”¹⁰.

Boethius'un bu ifadeleri Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasındaki problemi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Probleme hangi açıdan bakılırsa bakılsın çözümü zor bir güçlük karşılığı kalınacağı muhakkaktır. Eğer Tanrı insanların iradeleriyle ne şekilde seçimde bulunacaklarını hâlihazırda biliyorsa, her şey Tanrı'nın yanılmayan bilgisine göre gerçekleşecek, böylece de insanın başka türlü seçimde bulunma hürriyeti ortadan kalkmış olacaktır. Diğer yandan, insanın Tanrı tarafından bilinenin dışında bir seçimde bulunma hürriyetine sahip olduğu kabul edilecek olursa da,

⁹ Krş., Hasker, W. *age.*, s. 6.

¹⁰ Boethius, *The Consolation of Philosophy*, (trans. and ed. James J. Buchanan, New York 1957, book V, prose 3, 6-16.

Tanrı'nın sonsuz ve kusursuz bilgisi zaman zaman yanlış da çıkabilen bir bilgi durumuna indirgenecektir ki, bu, teistik tanrı anlayışıyla açıkça çelişen bir husustur.

Tanrı'nın bilgisi ve insan hürriyeti arasındaki çetin güçlüğe dikkat çeken Boethius, bu güçlüğü ortadan kaldıracak bir uzlaştırma geliştirmeyi kendisine görev olarak görmüştür. Ancak, filozofumuz, kendi çözümünü ortaya koymadan önce, yaşadığı dönemde revaçta olan başka bir çözüm şeklini değerlendirmeyi de ihmal etmemiştir. Boethius'a göre, bazıları, Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasındaki problemi insan hürriyetini feda etmeden çözebilmek için, insanların davranışlarını Tanrı öyle bildiği için gerçekleştirmediklerini; insanların hür iradeleriyle zaten öyle davranacakları için Tanrı'nın bu davranışları bildiğini iddia etme yoluna gitmişlerdir. Boethius'a göre, bu, insan hürriyetini kurtarmak adına Tanrı'nın ulühiyetini ortadan kaldırmaktan başka bir şey değildir. Çünkü, davranışların Tanrı tarafından bilindikleri için gerçekleştirilmediklerini; insanlar hür iradeleriyle zaten öyle davranacakları için Tanrı'nın bu davranışları bildiğini söylemek, insan davranışlarını zorunluluktan kurtarmak isterken Tanrı'yı zorunluluk altına sokmak demektir. Hiçbir şey Tanrı'nın sonsuz bilgisi dışında kalamayacağına göre, bu bilgi, insanların özgürce seçip gerçekleştireceği davranışlardan haberdar olmak zorundadır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir çözümün kabul edilmesi mümkün değildir.¹¹

Boethius'a göre, Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasındaki güçlüğü, hem Tanrı'nın bilgisine, hem de insan hürriyetine zarar vermeden çözmek mümkündür. Ancak, bu çözümün ortaya konmasında Tanrı'nın bilgisinin doğru bir şekilde anlaşılmasının bir ön şart olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Tanrı'nın bilgisini doğru bir şekilde anlamının yolu da, Tanrı'nın bir diğer sıfatı olan ezililik (eternity) hakkında yeterli bilgiye sahip olmaktan geçecektir. Çünkü Tanrı'nın kendisi gibi bilgisi de ezilidir. O halde Tanrı'nın ezeli olması ne demektir? *Felsefenin Tesellisi*'nde ezililik şu şekilde açıklanmaktadır:

Tanrı'nın ezeli olduğu akıl sahibi bütün varlıkların paylaştığı ortak bir kabuldür. O halde, ezililiğin ne olduğu üzerinde biraz düşünelim. Çünkü, ezililiğin ne olduğunu bilmek, bizim hem ilâhî mahiyeti, hem de ilâhî bilgiyi doğru bir şekilde anlamamızı sağlayacaktır. Ezililik, kesintisiz bir bütün olarak yaşanan sınırsız bir hayatın tamamına, kusursuz bir şekilde ve bir kerede sahip olmak (*complete possession all at once of illimitable life*) demektir. Bu nedenle, kesintisiz ve sınırsız hayata bir bütün olarak, bir kerede sahip olan ve kendisinde geleceğin

¹¹ Boethius, *age.*, book V, prose 3, 19 vd.

hiçbir parçasının eksik olmadığı, geçmişin hiçbir parçasının yok olup gitmediği şeyin ezeli olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir Varlık, zorunlu olarak ve daima bütün mahiyetiyle, değişmeden kendi kendine hâzır ve nâzır olacağı gibi; değişen zamanın akışı da (geçmiş, şimdi ve geleceği ile) O'nun için 'tek bir şimdi'den ibaret olacaktır¹².

Bu ifadelerde altı çizilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır: a) Boethius'a göre ezeli varlık, her şeyden önce hayat (*life*) sahibi olmalıdır; sayılar ve cansız varlıklar gibi şeylerin ezeli olduğu söylenemez. b) ikinci olarak, bu hayat, herhangi bir hayat değil, kesintisiz ve sınırsız bir hayat olmalıdır; o herhangi bir başlangıç ya da sonla sınırlanmayan, her türlü değişmeden uzak bir hayattır (*illimitability*). c) son olarak, ezeli varlık, bu hayata bir kerede ve kusursuz bir şekilde sahip olmalıdır. Dolayısıyla, Tanrı'nın ne kadar süreden beri varolduğunu sormak ya da O'nun hayatını zaman dilimlerine bölmek tamamiyle anlamsız bir şeydir.¹³

Şu halde, Boethius Tanrı'nın ezeli olduğunu söylerken O'nun zaman içinde yer almadığını anlatmak istemekte, Tanrı için geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımının yapılamayacağından hareketle zaman-dışı (*timeless*) bir tanrı anlayışını savunmaktadır. Filozofumuza göre, Tanrı'nın zaman dışı olması, O'nun ezeli-ebedi hayatında geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımının ortadan kalkması, bu üç zaman diliminin de bir ve aynı olması demektir: "Tanrı'nın ezeli olduğu ifadesi..., geçmiş, şimdi ve geleceğin tamamını içine alan 'tek bir şimdi' (*a single present*)'yi anlatır"¹⁴.

Boethius'un Tanrı'nın zâtı gibi bilgisini de ezeli kabul ettiğini biraz önce belirtmiştik. Filozofumuza göre Tanrı'nın ezeli olması nasıl geçmiş, şimdi ve geleceği içine alan tek bir şimdiyi anlatıyorsa, O'nun ezeli-ebedi bilgisi için de aynı şey geçerlidir. Dolayısıyla ilâhî bilgi söz konusu olduğunda, Tanrı'nın her şeyi, geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımı olmaksızın, kendi ezeli şimdisinde ve bir kerede (*all at once*) bildiğini söyleyebiliriz. Boethius'un bu konudaki ifadeleri oldukça açıktır:

Her bilme gücü bildiklerini kendi mahiyetine (*nature*) göre kavradığına (*comprehends*) ve Tanrı da bitip tükenmez bir 'ezeli şimdi' (*eternal present*)'ye sahip olduğuna göre, O'nun bilgisi zamanî bütün değişimleri aşar ve kendi ezeli şimdisinde nasıl ise öylece kalır. Bu bilgi, geçmiş ve geleceğin bütün süprüntülerini birleştirir ve her şeyi, kendi dolaysız bilmesi içinde sanki onlar şimdi meydana

¹² Boethius, *age.*, book V, prose 6, 9-11.

¹³ Krş. Helm, P., *age.*, s.23-24; Craig, W. L., *age.*, s.92.

¹⁴ Boethius, *age.*, book V, prose 6, 25.

geliyormuşçasına görür. Bundan sonra, Tanrı'nın her şeyi kendisi vasıtasıyla gördüğü önbilgiyi (*foreknowledge*) bir düşün, dilerse; onun, geleceğin önceden bilinmesi şeklinde değil de, asla değişmeyen şimdinin (*never changing present*)

bilinmesi olarak anlaşılmasının daha doğru olduğunu göreceksin. O halde, ilâhî bilginin, 'önceden görme (*prevision*)' değil de, 'toplucu görme (*provision*)' olarak adlandırılması yerinde olacaktır. Çünkü bu bilgi, bütün aşağı (*lowly*) şeylerin üstündedir ve onları, sanki bir dağın en üstündeymiş gibi ileriye doğru görür¹⁵.

Bu ifadelerde, Boethius'un Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasında ortaya koyduğu uzlaştırmanın özünü görmekteyiz. Ona göre, Tanrı, insanların gelecekteki davranışlarını ve bu davranışlarla ilgili seçimleri bilir. Ancak bu, bir önceden bilme değil, 'ezelî şimdi'de ve davranışların olduğu anda bilmedir. Boethius'a göre 'ezelî şimdi'de geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımının ortadan kalktığını biraz önce görmüştük. Dahası, bu 'ezelî şimdi', zamanın içinde yer alan 'geçici şimdi (*temporal now*)' gibi parça parça (*piecemeal*) değil, her zaman var olan ve var olacak tek bir bütündür. Geçici şimdide geçmiş arkada kalmış, geleceğe ise henüz ulaşılmamıştır; buna karşılık, ezeli şimdide geçmiş, şimdi ve gelecek bir ve aynı şeyi ifade etmektedir. Böyle olduğu için, Tanrı insanların gelecekteki davranışlarını önceden değil, kendi ezeli şimdisinde ve davranışların olduğu anda bilmektedir.¹⁶ Böyle bir bilginin insanların seçim ve davranışlarını belirlediği, dolayısıyla da hürriyeti ortadan kaldırdığı nasıl söylenebilir? Öyle görünüyor ki, Boethius açısından bakıldığında, Tanrı'nın bilgisi ile ilgili olarak, 'Tanrı bir şeyi biliyorsa, o zorunlu olarak gerçekleşecektir' değil de, 'Tanrı bir şeyi biliyorsa, o zorunlu olarak gerçektir' dememiz daha doğru bir ifade olacaktır.

Dikkat edilecek olursa, Boethius, Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyetini uzlaştırmak isterken, insan davranışları ile bu davranışlara ait ilâhî bilgi arasında bir öncelik-sonralık ilişkisinin bulunmadığını, deyim yerindeyse, onların zamandaş olduğunu söylemektedir. Eğer davranışlar ve onlara ait ilâhî bilgi arasında bir öncelik-sonralık yoksa, bu ikisi arasında nedensel bir ilişkinin bulunması ve iki taraftan herhangi birinin diğerini belirlemesi ya da zorunlu kılması elbette söz konusu olamaz. Nedensellik ilkesi gereğince, iki şey arasında nedensel bir ilişkinin varlığından söz edilebilmesi için, neden olarak adlandırılan önce gelirken sonuç da her zaman onu izlemelidir. Çünkü nedensellik, belirli varlık ya da olaylar arasındaki sürekli ve kesintisiz art arda gelişi (*succession*)

---

¹⁵ Boethius, *age.*, book V, prose 6, 14.

¹⁶ Boethius, *age.*, book V, prose 6, 68-69.

görmemiz üzerine aklın ulaşmış olduğu bir ilkedir. Halbuki, Boethius'a göre, insan davranışları ile bu davranışlara ait ilâhî bilgi arasında art arda geliş değil, bir arada bulunma (*coexistence*) ilişkisi vardır. İki şeyin her zaman bir arada bulunmalarına bakarak onlar arasında nedensel bir ilişkinin var olduğunu düşünmek, nedensellik ilkesinin sınırlarının dışına çıkmak demektir.

Boethius, Tanrı'nın bilgisi ile insan davranışları arasında adeta bir simetri bulunduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, simetrimin iki ucu arasında nedensel (*causal*) bir zorunluluk da yoktur; ne ilâhî bilginin davranışlara, ne de davranışların ilâhî bilgiye neden olduğu söylenebilir. İlâhî bilginin davranışlara neden olduğunu düşünmek, insan hürriyetinin ortadan kalkması anlamına gelen fatalizme yol açacaktır; davranışların ilâhî bilgiye neden olduğunu düşünmek ise, hem Tanrı'yı insana bağımlı kılacak hem de ilâhî bilgide değişmeyi akla getirecektir ki, filozofumuza göre, her iki ihtimal de büyük mahzurları beraberinde taşımaktadır. İnsan hürriyeti ortadan kalktığında, ahlâkî sorumluluktan bahsedilemeyeceği gibi, suçluyu cezalandırmanın da, erdemliyi ödüllendirmenin de bir anlamı kalmayacaktır. Tanrı'nın insana bağımlı kılınması ilâhî bilgide değişimin kabul edilmesi durumunda ise, yüce Varlığın mükemmelliği tartışmalı hale gelecektir.¹⁷

Tanrı'nın bilgisi sonsuz ve kusursuz olduğu için, O'nun bilgisi ile insan davranışları arasında bir uyuma vardır. İlâhî bilgide yer aldığı halde gerçekleşmemiş bir davranış olamayacağı gibi, gerçekleşen hiçbir davranışın da ilâhî bilginin dışında kalması mümkün değildir. Bu gerçek göz önünde bulundurulduğunda, ilâhî bilgi ile insan davranışları arasında nedensel olmasa da, başka tür bir zorunluluğun bulunduğunu kabul etmek gerekmez mi? Bu gerekliliğin farkında olan Boethius iki tür zorunluluktan söz etmektedir:

İki tür zorunluluk vardır: İlki, 'bütün insanlar ölümlüdür' önermesinin doğruluğunda olduğu gibi, 'basit zorunluluk (*simple necessity*)' ; ikincisi de, eğer bir insanın yürüdüğünü görüyorsanız, 'bu insan yürüyor' dediğinizde ortaya koyduğunuz önermenin doğruluğunda (yani, o insanın yürüyor olması gerektiğinde) olduğu gibi, 'şarta bağlı zorunluluk (*conditional necessity*)'. Bir insanın gerçekten bildiği bir durumun bilinenden farklı olması mümkün değildir. Ancak, buradaki şarta bağlı zorunluluk basit zorunluluktan bütünüyle farklıdır. Çünkü bu zorunluluk, varlığını kendi tabiatına (*nature*) değil, ilâve bir şartın varlığına borçludur. Adımlarını atmakta olduğunu gördüğümüz bir insanın yürüyor olması zorunlu olmakla birlikte, kendi hür iradesiyle yürüyen bir

---

¹⁷ Boethius, *age.*, book V, prose 6, 72 vd.

insanı hiçbir zorunluluk yürümeye zorlayamaz... O halde, insanların gerçekleştirdiği hür davranışlar ilâhî bilgi ile irtibatlandırıldıklarında, ‘şarta bağlı zorunluluk’ anlamında zorunlu olurlar... Bu davranışlar kendi başlarına ele alındıklarında ise, kendi tabiatlarındaki kusursuz hürriyetten (*perfect freedom*) hiçbir şey kaybetmezler. Şüphesiz Tanrı’nın bildiği her şey gerçekleşir; ancak, onlardan belli bir kısmı hür iradeyle ortaya çıkar¹⁸.

Aktarmış olduğumuz bu alıntıda Boethius bir analogi yapmakta ve Tanrı’nın ezeli şimdisinde insanların davranışlarını biliyor olmasını, herhangi bir insanın şu anda yapmakta olduğu bir şeyin başka bir insan tarafından hâlihazırda bilinmesine benzetmektedir. Ona göre, şu anda yürüyen bir insanın yürümekte olduğunu bilmemizin doğruluğu nasıl bu insanın yürümesini zorunlu kılmıyorsa, Tanrı’nın insan davranışlarını ezeli şimdide biliyor olması da bu davranışları zorunlu kılmamaktadır. Tanrı yalnızca her yerde değil, her anda da hâzır ve nâzır olduğu için, insanlar sadece içinde buldukları anda olmakta olanları bilirken, O ezeli şimdisinde insanların bütün davranışlarını bu davranışlar gerçekleştirilirken bilir ve onların hürriyet içinde gerçekleştirilmelerine de engel olmaz.

Burada önemle işaret etmek gerekir ki, Boethius insan davranışları ile Tanrı’nın bu davranışlara ait bilgisi arasında ‘şarta bağlı zorunluluk’ bulunduğunu söylerken, davranışların meydana gelmesini Tanrı’nın bilgisi için bir şart olarak görmemektedir. Biraz önce de gördüğümüz gibi, Tanrı’yı insana bağımlı kılan ve ilâhî bilgide değişmeyi akla getiren böyle bir şeyi Boethius kesinlikle reddetmektedir. Filozofumuza göre, Tanrı insanların davranışlarını, bu davranışların gerçekleştirilmiş olmalarıyla değil, bütün zamanları kuşatan kendi ezeli basitliğiyle (*by His own eternal simplicity*) bilir.¹⁹

Sonuç olarak, Boethius’a göre, Tanrı’nın başlangıcı ve sonu olmayan (*everlasting*) ‘ezeli şimdi’si geçmiş, şimdi ve geleceği birleştiren bir bütündür. Bu nedenle, Tanrı’nın bilgisini, geleceğin önceden bilinmesi şeklinde değil de, asla değişmeyen ‘ezeli şimdi’nin bilgisi olarak görmek gerekmektedir. Geçmiş, şimdi ve geleceği ile zamanın bütün parçaları Tanrı’nın ‘ezeli şimdi’sinde bir ve aynı şeyi ifade ettiğine göre, O’nun gelecek davranışlarımızı bilmesi, herhangi bir insanın hâlihazır bir davranışımızı bilmesi gibidir. Herhangi bir insanın gerçekleştirmekte olduğumuz bir davranışı görüyor ve biliyor olması nasıl davranışımızı gerçekleştirmedeki hürriyetimizi ortadan kaldırmıyorsa, aynı davranışımızın Tanrı tarafından biliniyor olması

---

¹⁸ Boethius, *age., book V, prose 6, 16-17.*

¹⁹ Boethius, aynı yer.

da hürriyetimize bir zarar vermemektedir. Bu durumda, Tanrı'nın sonsuz bilgisi ile insan hürriyeti arasında bir uyumsuzluk bulunduğunu iddia etmek için ortada bir neden kalmamaktadır.

Hemen belirtelim ki, filozofumuza göre, insanın plan ve kararlarını sık sık değiştiren bir varlık olmasından kalkarak ilâhî bilgi ile insan hürriyeti arasında bir uzlaştırmanın yapılamayacağını söylemek de doğru değildir. İnsan kendi davranışlarını seçme hürriyetine sahip olduğuna göre, davranışlarına ait plan ve niyetlerini de dilediği kadar değiştirebilir. Ancak, Boethius'a göre, yalnızca davranışlar değil, davranışların öncesinde insanın geçirmiş olduğu bütün zihni ve ruhi hazırlıklar da Tanrı'nın 'ezeli şimdi'sinde görülmekte ve bilinmektedir. Bu nedenle, insan herhangi bir davranışa ait karar ya da seçimini sürekli olarak değiştirecek olsa bile, her bir değiştirme Tanrı'nın 'ezeli şimdi'sinde görülecek ve bilinecektir: "Planlarınızı dilediğiniz kadar değiştirebilirsiniz... Bununla birlikte, Tanrı'nın her yerde hâzır ve nâzır olan gerçekliği böyle bir güce sahip olduğunuzu gördüğü gibi, onu kullanıp kullanmayacağınızı da elbette görecektir. Hür iradenizle çeşitli seçimlere yönelseniz bile, size bakmakta olan bir göz tarafından görülmekten nasıl kurtulamıyorsanız, ilâhî bilgiden de kaçamazsınız"²⁰. Şu halde, Boethius'a göre, Tanrı'nın sonsuz bilgisi insan hürriyetini ortadan kaldırmadığı gibi, insanların hür iradeleriyle yaptıkları seçimleri diledikleri kadar değiştirebilecek olmaları da Tanrı'nın sonsuz bilgisinin kabulü açısından bir engel teşkil etmemektedir.

Boethius'un Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasındaki güçlüğü gidermek için ortaya koyduğu çabaların bu tarihi problemi kökünden çözdüğünü ya da bütün insanların ittifakla kabul edebileceği bir açıklama sunduğunu iddia etmek elbette mümkün değildir. Konuyla ilgili tartışmaların bütün canlılığıyla hâlen devam ediyor olması, böyle bir iddianın doğru olamayacağını açıkça göstermektedir²¹. Ancak, belirtmek gerekir ki, Boethius'un çabaları

---

²⁰ Boethius, *age.*, book V, prose 6, 21-22.

²¹ Aslına bakılacak olursa, ilâhî bilgi ve insan hürriyeti problemi hakkında nihai bir çözüm ortaya koymanın mevcut bilme yetilerimizi aşan bir şey olduğu da kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Çünkü, bu problemi kesin olarak çözmek için önce ilâhî bilgiyi ve insan hürriyetini eksiksiz bir şekilde bilmek, sonra da onların arasında bir çatışma olmadığını göstermek gerekmektedir. Mevcut bilme yetilerimizi kullanarak ilâhî bilgiyi ve onun varlık dünyası ile olan ilişkilerini tam olarak bilmemiz ise sonlu olanın sonsuzu kavraması demektir ki, böyle bir şeyin imkânsızlığı ortadadır. Bu nokta dikkate alındığında, ilâhî bilgi ve insan hürriyeti problemini çözmek için ortaya konan her çabayı kesinlik değeri taşıyan bir kanıtlamadan ziyade rasyonel bir izah denemesi olarak görmek, kanaatimizce, yerinde olacaktır.

ilâhî bilgi ve insan hürriyeti problemini kökünden çözememiş olsa da, onun görüşleri, sözkonusu problemi çözme çalışmalarında önemli bir adım olduğu gibi, sonraki dönemlerde aynı amaçla ortaya konan birçok çalışmada kendisine sıkça baş vurulan bir otorite olma özelliğini günümüze kadar sürdürülmüştür.

Boethius'un sunduğu çözüme bu önemi kazandıran sebepleri iki noktada toplamak mümkündür: İlk olarak, filozofumuz Tanrı'nın bilgisi ile insan hürriyeti arasındaki güçlüğü çözmeye çalışırken hem ilâhî bilgiyi hem de insan hürriyetini aynı güçle savunmakta, birinin lehine diğerini feda etmemektedir. Eğer insanın davranışlarından sorumlu olduğu ve her bir davranışından hesaba çekileceği söyleniyorsa, onun davranışlarını seçme ve gerçekleştirmede hür olduğu, Tanrı'nın bilgisi de dahil, hiçbir faktör tarafından belirlenmediği gösterilmelidir. Diğer yandan, eğer Tanrı'nın varlığı gibi bilgisi de sonsuzsa, insan hürriyetini kurtarmak adına, Lucas vb.nin yaptığı gibi, ilâhî bilgide bir sınırlandırmaya gidilmemelidir. Biraz önce ayrıntılı olarak gördüğümüz gibi, Boethius, ilâhî bilgi ve insan hürriyeti problemi için ortaya koyduğu çözümde, insan hürriyetini anlaşılır kalıplar içinde temellendirmeye çalışırken ilâhî bilginin sonsuzluğunu en güçlü anlamında savunmaya devam etmektedir. Bu husus, Boethius'un çözümünün teistik çevrelerde kolaylıkla kabul görüp benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.

İkinci olarak, Boethius'un ilâhî bilgi ve insan hürriyeti problemini çözmeye çalışırken ortaya koyduğu zaman-dışı (*timeless*) Tanrı anlayışı, birçok teist düşünürü göre, sonsuz bilgi sahibi bir varlık olan Tanrı'nın sürekli değişmekte olan varlıkları bilirken nasıl olup da kendisinin değişmeden uzak kalabildiği sorusunun cevabını önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Tanrı, olmuş, olmakta ve olacak olan her şeyi asla değişmeyen kendi 'ezeli şimdi'sinde bildiğine göre, O'nun değişme içinde olan varlıkları bilmesinin kendi zatında bir değişmeye yol açabileceğini düşünmek bütünüyle anlamsız olmaktadır. Bu da, Boethius'un ortaya koyduğu çözümü, Tanrı'nın değişmezliğine (*immutability*) büyük önem veren teistik çevreler için çekici kılan ikinci bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır²².

---

²² Krş. Swinburne,R., *age.*, s.218-219.

